

Tarihsel İlerlemecilik Ve Marksizm

Gökhan Soysal

19.04.2019

İçindekiler

Aydınlanma Düşüncesi ve İlerleme Fikri	4
Aydınlanmış Despotizm	6
Demokrasiyle Kol Kola Yürüyen Milli Devletler Doğuyor	8
Bilimsel Tarih Anlayışı	9
Bilimsel Tarihin Bir Uzantısı: Bilim- sel Sosyalizm	10
Rus Devrimi'nin Krizi: "Gerçekleş- meyen" Burjuva Devrimi	12
Sonuç Olarak	15

Tarih boyunca her dönemde gelecek üzerine kaygı duyulmuş ve bu kaygılar nedeniyle geleceği değiştirmenin yolları aranmıştır. Ancak bu arayış hiçbir zaman “Aydınlanma” altyapısıyla kendini oluşturan pozitivistlerden etkilenen kişiler kadar öne çıkarılmamış, bu konuda bir yol haritası çizilmemiştir. Son raddesine bilimsel sosyalizmde ulaşan bu düşünce akımları masa başında oluşturulduğu kadar kolay hayata geçirilememiş, milyonlarca insanın hayatında doğrudan etkilere yol açmıştır.

Pozitivistler, Saint-Simon’dan oldukça etkilenen en ünlü pozitivistlerden Auguste Comte’un da belirttiği gibi, insanlık tarihini uygarlığın aşamalı olarak ilerleyişi olarak görmüştür. İçinde yer aldığı Batı uygarlığını baz alarak görüşlerini oluşturduğu açık olan pozitivistler, tarih boyunca dini baskılardan uzaklaşarak bilimsel dünya görüşüne göre ilerlenildiğini iddia etmişler ve bilimi sürekli ön plana çıkarmışlardır. Çoğunlukla toplumsal farklılıklar görmezden gelinmiş ve bilimsel ilerleme bir inanç haline gelmiştir. Örneğin pozitivistlerin kurucusu olarak da kabul edilen Saint-Simon insanın toplumsal tarihinin üç ayrı aşamadan, yani sırasıyla çoktanrıcılık/kölelik, teizm/feodalizm ve pozitivism/endüstriyalizm evrelerinden geçtiğini öne sürmüştür. Bilimsel düşünceye dayanan bir toplum bilimi kurmanın zamanının geldiğini söyleyen Saint-Simon’un öğrencisi

Auguste Comte da sosyolojinin diğer bilim dalları arasında yerini almasını amaçlamış ve çalışmalarını buna göre şekillendirmiştir. Saint-Simon ve Auguste Comte'un bu görüşleri zaman içinde birçok ismi etkilemiştir. Toplumsal değişimlerin hızını yeterli görmeyenler, iktidarlarını korumak için bilimi kullanarak kendi ideolojilerindeki dünyanın hızlıca oluşturulabileceğini iddia etmekten de geri durmamışlardır. Bu düşünceleri takip etmek için Aydınlanma düşüncesine kadar gitmemiz gerekir.

Aydınlanma Düşüncesi ve İlerleme Fikri

Aydınlanma düşüncesi, tarihsel süreç içinde aklın hiç olmadığı kadar öne çıkarıldığı, aklını kullanmanın en yüksek değer olarak görüldüğü bir düşünce biçimidir. Aynı zamanda “Akıl Çağı” olarak adlandırılan Aydınlanma düşüncesinin tarihsel arka planına baktığımızda Rönesans'ı, bilimdeki ilerlemeler ve Reformasyon'u, matematik ve felsefedeki gelişmelerin doğrudan etkisini görmekteyiz. Fransız Devrimi ile birlikte “kitlelerin”, büyük insan topluluklarının tarih sahnesine çıkmasıyla özgürlük için verilen mücadeleler de Aydınlanma düşüncesini etkileyen bü-

yük tarihsel gelişmelerdir. Ancak özgürlük uğruna despot yönetimlerden kurtulmak adına başlayan mücadele, akılcılık ve ilerleme söylemleri içinde başka bir despotluk biçimine dönüştürülmüştür. Bu dönüşümde kendilerini “aydın” olarak konumlandıranlar, dünyayı ileriye doğru yönlendirmeyi amaçlamışlardır. Aydınlanma düşüncesi dönemin sanatçıları, bilim insanları, hukukçuları ile filozoflar tarafından hep birlikte yaratılmıştır; bu nedenle farklı görünüm-ler edinmiştir.

Tipik aydınlanmacı tarih görüşü, her aşamanın “kendiliğinden” daha ileri olarak değerlendirilen aşamaya ulaşacağını ve sonuç olarak ilerleme diye tanımlanan bütünlüğü oluşturacağı yönündeydi. İlerleme fikri, toplumsal yaşamda ve felsefi düşünce tarihinde en uç noktasına Aydınlanma yüzyılında kavuşmuştur. İlerleme fikri Aydınlanma için bilginin birikimselliği ve insanın etrafındaki tabiattan maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek araçların (teknoloji) gelişmesiyle mümkün ve kaçınılmaz olan bir süreci işaret etmiştir. İlerleme, aklın kullanımının yaygınlık kazanmasıyla birlikte insanlara daha mutlu, daha ahlaki ve medeni bir hayatı vaat etmiştir. Bu fikir kendinde, tarihsel süreç içerisinde “kötü” olarak görülen şeylerin tedricen ortadan kalkarak yerlerini “iyi” olarak nitelendirilen şeylere bırakacağı

inancını ve bu eğilimin yine tarihsel süreç içerisinde sonsuza kadar devam edeceği ümidini taşımıştır.

Bunda önemli tarihsel gelişmeler oldukça büyük payı olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda doğa bilimleri büyük gelişmeler göstermiş ve bu bilimlerin teknik buluşlar yoluyla toplumsal yaşama sağladığı katkılar, özellikle 18. yüzyılda Avrupa'daki aydın çevrelerde bir ilerleme inancı doğurmuştu. Ancak bu düşünce sadece aydın çevrelerle sınırlı kalmayıp tarihte “Aydınlanmış Despotlar” olarak bilinen çeşitli devletlerden hükümdarları dahi etkisi altına almıştır. Teknik buluşlar ve bilimdeki ilerleme Avrupa'nın hemen her yerinde aynı düzeyde ilerlememiş, bazı devletler diğerlerine göre geri kalmıştır. Bu nedenle bir an önce bu “geri kalmış devletler”, “modern devletler”le yarışabilmek için bir şeyler yapmak zorunda kalmışlardı ki bu durum karşımıza aydınlanmış despotları çıkarmıştır.

Aydınlanmış Despotizm

“Aydınlanmış despotizm” kavramı ile Prusya, Rusya, İspanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinde iktidarı elinde bulunduranların toplumsal düzeni geliştirmeye yönelik eylemleri anlatılmaktadır. Aydınlanmış despotların belirleyici özelliği “aydınlanma”

felsefesinin ilkelerini paylaşan bir zemine yaslanmış olmalarıdır. Böylelikle kurumsal olarak kiliseye, toplumsal tabaka olarak da ruhban sınıfına karşı, ticaret ve mübadelenin geliştirilmesi ve eğitimde reformlara gidilmesi (örneğin zorunlu eğitimin sanayide ihtiyaç duyulan nitelikli insanın yetiştirilmesi için kurulması) sağlanmış olmaktadır.

Bu “Aydınlanmış Despotlar” reformlarını otoriter biçimde dayatan ve uygulayan yöneticilerdi. “Aydınlanmış Despotizm”in çok önemli bir yönü de çeşitli reformlar gerçekleştirilerek kendilerine karşı oluşabilecek başkaldırının önüne geçmek için giderek artan bir otoriterleşmeyi de temsil etmeleridir.

Bu otoriterleşme sadece devletlerin topluma karşı uyguladıkları baskıda değil fikirsel ayrılıklarda da kendisini göstermiştir. Aydınlanma olarak adlandırılan dönemlerde en önemli tartışmalarını toplum sözleşmesinde bulan ve modern devletin şekli şemali üzerine dönen tartışmalar otoriter bir biçim almıştır. Buna karşın özgürlüğü en yüksek değer olarak gören sesler de yükselmiştir.

Demokrasiyle Kol Kola Yürüyen Milli Devletler Doğuyor

Hemen hemen her yeni gelişimin bir ilerleme olarak görüldüğü bu dönemde aydınlar tarafından örneğin milliyetçi devletlerin oluşumuyla birlikte ekonomi ve teknikte gelişmelerin yavaşladığı gözden kaçırılmış veyahut görmezden gelinmiştir. 18. yüzyılın sonlarından başlayarak daha sonra topyekun savaşa kadar uzanacak olan savaşlar özellikle 19. yüzyılı oldukça etkisi altına almıştır. Fransız Devrimi de bu anlamıyla kraliyet fermanlarının genel irade tarafından yırtılıp atılmasını simgelemektedir.

Eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleriyle bilinen Fransız Devrimi, cumhuriyetçiler için tarihteki en büyük ilerlemelerden biri olarak kabul edilirken aslında zayıflamakta olan iktidar fikrini yeniden güçlendirmiştir. Özellikle dini baskılara karşı olduğu söylenen devrimin getirdiği tarihsel koşullar devleti kilisenin yerine koyarak milliyetçiliği -deyim yerindeyse- yeni bir din olarak tarih sahnesine çıkarmıştır. Ve bunu da bilimsellik iddiasıyla yapmıştır.

Bilimsel Tarih Anlayışı

19. yüzyılda, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da, Sanayi Devrimi’yle birlikte bilimsel gelişmelerin ekonomiye ve günlük hayata yansımaya başlaması, insanlarda “bilimsel bilgi ve yöntemlerin evrenin tüm sırlarını çözeceği” ve “insanlığı daima ileriye götüreceği” yönünde büyük bir inanç oluşturdu.

Tarihçiler de aynı bakış açısıyla, tarih yazıcılığını bilimsel ilke ve kurallara oturtarak, bilimsel nesnelliğe sahip bir tarihsel bilgi üretimi arayışına girdiler. 19. yüzyıldaki bu “bilimsel tarih” arayışı, iki farklı yaklaşım üretti. Bunlardan biri, doğa bilimleri yöntemlerinin tarihyazımı alanında uygulanmasını; diğeri de tarihin kendine özgü bilimsel yöntemleri olan bağımsız bir beşeri bilim dalı olması gerektiğini savunuyordu.

Auguste Comte, öncülüğünde gelişen Pozitivizm yaklaşımı, doğa bilimlerinde uygulanan ilke ve yöntemlerin tarih gibi beşeri ve sosyal bilimlere de uygulanmasını savunuyordu. Buna göre her türlü bilgi, doğrudan gözlemlenebilen olgulara dayanmalı ve bilimsel çalışmaların temelinde yatan genel kanunların keşfine yönelik olmalıdır.

Doğa bilimlerinin doğanın kanunlarını bilimsel bir şekilde açıklaması gibi, sosyal alanlarda da bilimsel metotların kullanılmasıyla insanlık ve toplum yapı-

sını belirleyen kanunlar bilimsel ve kesin bir şekilde ortaya konulabilirdi. Böylelikle tarihsel gelişimin değişmez kanunları keşfedilebilirdi.

Bilimsel Tarihin Bir Uzantısı: Bilimsel Sosyalizm

Saint-Simon'dan etkilenen tek isim Auguste Comte değildi. Auguste Comte'un düşüncelerinin de oldukça etkisinde kalan bu isimlerden biri de Karl Marx'tır.

Marx, Engels ile birlikte yazmış olduğu Alman İdeolojisi adlı kitabında “Doğa için doğru olan, bu yüzden de tarihsel bir gelişme süreci olarak kabul edilen şey, bütün dalları içinde toplum tarihi ve insansal şeyleri işleyen bilimlerin tümü için de doğrudur.” demektedir. Karl Marx, yaşamış olduğu 19. yüzyılda sosyalizmin otoriter niteliğini ön plana çıkaran çalışmalarda bulunmuş bir isim olarak her zaman bilime başvurmuştur. Hatta bununla kalmayan Marx ve Engels “Biz yalnızca bir bilim tanırız. O da tarihtir.” diyerek geleceğe dair görüşlerini “aksi ispatlanamaz” hale getirmeye çalışmışlar ve bir o kadar da bunda başarısız kalmışlardır. Bunun ilk akla gelen örneklerinden biri, Komünist Manifesto'da

burjuvazinin, ticaret özgürlüğünün, dünya pazarının, sanayi üretimindeki tek biçimliliğin ve ona uyan yaşam koşullarının gelişmesiyle milletlerin de zaten kaybaldığını iddia etmiş olmalarıdır. Ancak 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda da görüldüğü üzere milliyetçilik hiç olmadığı kadar yükselmiş ve özellikle faşizm adı altında milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır.

Bu bilimsellik iddialarına rağmen yaşamış oldukları trajedileri, kendi düşüncelerinde kalmamış; bilimsel sosyalizmi dilinden düşürmeyen Lenin'in yazılarında komedi olarak tekerrür etmiştir. Marksizme göre tarihte devrimci bir rol oynayan burjuvazi, iktidara geldiği her yerde tüm feodal ilişkileri darmadağın etmiş ve tarihi ilerleten en büyük güç olmuştur. O kadar ki marksizme göre burjuvazinin Hindistan özelinde sömürgecilik uygulamaları dahi "ilerici" olarak değerlendirilmiştir. Ancak tarih böyle durmayacaktır. Burjuvazinin ilerici özellikleri bunlarla kalmıyor; burjuvazi, kendi mezar kazıcılarını da üretiyor. Bu nedenle tarihsel süreçte burjuvazinin yıkılması, komünizme giden yolda bir durak oluyor. Yani komünizme varmak için en azından feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden de sosyalizme geçmek gerekiyor. Hiç kuşku yok ki tarihsel ilerlemeci bu görüşün komedisi, Lenin'in 1917'yi takip eden yıllarda tarihin tekerlerini hızlandırma çalışmalarında ortaya çı-

kıyor. Çünkü Marx ve Engels devrimin Avrupa'nın en gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayıp yayılacağını iddia etmişlerdi ancak Rusya'da toplumsal bir devrim söz konusuydu.

Rus Devrimi'nin Krizi: “Gerçekleşmeyen” Burjuva Devrimi

Rusya'da Şubat Devrimi gerçekleşmiş ve Çarlık devrilmişti. Ardından Çarlık iktidarı yerine Kurucu Meclis toplanana kadar Geçici Hükümet denilen bir hükümet oluşturuldu. Bu hükümet aslında toplumsal devrim sürecinde halk tarafından özörgütlülük sonucunda elde edilen kazanımları kararnamelere bağlamaktan öte birşey yapmıyordu. Ancak devletler tarafından aynı ay içerisinde resmi olarak tanınması dahil birçok yönden meşru olarak kabul edilmekteydi. Toplumsal devrim sürecinde bir başka etkin güç olarak Petrograd Sovyeti ortaya çıkmıştı. Belirtmek gerek Petrograd Sovyeti, tek bir siyasi partinin elinde değildi. Petrograd Sovyeti, devrimin başlarında toplumsal devrimin en önemli göstergelerinden biriydi.

Var olan politik tartişmalardan faydalanmaya alışan Lenin'in gözü -Bolşevikler sayısal olarak çok düşük olmasına rağmen- iktidardaydı. Lenin'in önündeki en büyük sorunsu politik konjonktürden öte tarihsel ilerlemeci marksist ğretiydi. Marksist öğretiye göre feodalizmden burjuvaya geçiş yapılmadığı için doğal olarak "kapitalizm kendi mezar kazıcıların üretemediği için" sosyalist bir aşamaya da geilemeyecekti. Yani öncelikle burjuva devrimi yapılmalıydı. Ekim Devrimi'ne giden süreçte yazmış olduğu Nisan Tezleri'nde Lenin, devrimin birinci aşamasının gerçekleştiğini yani devlet iktidarının burjuvaziye geçtiğini belirtti. Ancak bu durum marksist Lenin'e yetmiyordu. Lenin'in tarihsel süreci bekleyecek ne zamanı ne sabrı vardı. Ona göre bir an önce iktidar ele geirilmeliydi. İktidarın sosyalist bir iktidara geçmesi için burjuva devriminin de tamamlanması gerekiyordu.

Diğer marksist isimlerle tartişmalar yaşayan Lenin, bütün tartişmaların önüne geçebilmek, dolayısıyla bir marksist olarak iktidarı ele geçirebilmek için burjuva devriminin dolayısıyla burjuva demokratik devriminin tamamlandığını da iddia ediverdi! O'na göre bolşeviklerin fikirleri tarih tarafından tamamıyla doğrulanmışlardı! Ama bir farkla: Somut gerçek olaylar, onların önceden grebildiğimizden başka şekilde olmuştur (!).

Lenin, kendisinin bu iddialarının marksizmle uyuşmadığını iddia eden bolşevikleri de eski-bolşevikler olarak adlandırarak onları tarihsel gelişmeleri marksist formüllere uydurmaya çalışan kendisi değilmiş gibi “yeni ve canlı gerçeğin özgünlüğünü incelemek yerine, ezberlenmiş bir formülü ahmakça yinelemekle” suçluyordu. Bu formüle göre doğal olarak “proletaryanın ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü”nden başka bir söz eden kimse de proletaryaya karşı küçük-burjuva safına geçmiş oluyordu. Bunun anlamı da o yıllarda oldukça açıktır: Tasfiye ve yok edilme. Marksizme göre yüzlerce yılda tarihin zorunlu olarak geçireceği evreler Leninizmle birlikte oldukça hızlanıyor ve aylarla tarif ediliyordu.

Stalin de marksizmin bu ilerlemeciliğinden vazgeçmemiştir. Stalin, 1930’ların sonunda hızlı bir şekilde ilerlediklerini ve komünizme doğru gidildiğini iddia ediyordu. Stalin’den sonra iktidara gelen ve “Stalin’in günahlarından arınmaya çalışan” Kruşçev, komünizmin 20 yılı sloganıyla sosyalizmden komünizme geçileceğini söylemekten geri durmamıştır. Bunun için de 20 yıllık süreyi yeterli gören Kruşçev, iktidarını kaybetmemek için tarihi iyice hızlandırmış ve 1980’de SSBC’de sosyalizmden komünizme geçişin tamamlanacağını iddia etmiştir.

Sonuç Olarak

Yüzlerce yıllık gelişmelerin, dine karşı verilen mücadelelerin ve daha birçok şeyin sonunda gerektiği gibi aklın ve bilimin zaferi ilan edilmişti. Kralların, rahiplerin baskılarından kurtulmaya başlayan insanlık nihayet özgürlük yolunda ilerleyebilir, yaşamını kendi kararlarına göre şekillendirebileceği şekilde örgütleyebilirdi. Ancak akıl ve bilim, insanlığın yolunu “aydınlatmak” yerine insanlık üzerinde yeni despotluğun görünümünü şekline sokuldu. Yolun sonu özgürlük denilerek hızlı hızlı o özgürlük anına doğru “ilerlemeye” çalışıldı. Geliştirilen tarihsel ilerlemeci fikirler, her zaman bilimin otoritesini en yüksek otorite olarak görerek insanlara bu fikirlere karşı çıkabilecekleri alanlar bırakmamaya çalıştı.

Tarihsel ilerlemeci isimlerin peşinde tarihsel gelişmeler belli formüllere sıkıştırılmaya çalışıldı. Ezilenlerin devrimi bu formüllerin altında 1917’de ellerinden alınarak otoritenin, diktatörlüğün savunucularının iktidarı için meşrulaştırılmaya çalışıldı. Üstelik bu formüllerin hızı yeterli görülmedi. Tarihsel gelişmelerin, fikirleri etkilemesi gerçeği tersine çevrilerek fikirler, tarihsel gelişmeleri bilimsellik adı altında bir düzene sokmaya çalıştı. Bütün bunların sonunda kazanan özgürlük mücadelesi değil iktidarlar oldu.

Anarşist Kütüphane

Gökhan Soysal
Tarihsel İlerlemecilik Ve Marksizm
19.04.2019

19.12.2021 tarihinde
<https://meydan1.org/2019/04/19/tarihsel-ilerlemecilik-ve-marksizm-gokhan-soysal/> 'den
alındı.

tr.anarchistlibraries.net